

УДК 343.98:343.6

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12\(22\)-572-581](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12(22)-572-581)

Філашкін Вадим Сергійович кандидат юридичних наук, Україна, Київ,
<https://orcid.org/0009-0006-3920-9268>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ

Анотація. Стаття присвячена формуванню та науковому обґрунтуванню концептуальних основ криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. Наголошується, що реальне забезпечення прав і свобод людини значною мірою залежить від ефективності діяльності органів досудового розслідування, яка, у свою чергу, потребує сучасного криміналістичного забезпечення, адаптованого до чинного кримінального процесуального законодавства, міжнародних стандартів прав людини та практики ЄСПЛ.

Обґрунтовано взаємозв'язок категорій волі, честі та гідності як комплексних соціально-правових цінностей, що зумовлює доцільність їх об'єднання у межах одного розділу Особливої частини КК України та потребу розроблення комплексної криміналістичної методики їх розслідування. Проаналізовано наукові підходи до розуміння поняття криміналістичної методики, її структури та рівнів, а також визначено роль криміналістичної характеристики й концепції злочинних технологій у побудові сучасних методичних рекомендацій.

Особливу увагу приділено проблемам розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії в умовах воєнного стану, збройного конфлікту, організованої та транснаціональної злочинності. Доведено, що такі правопорушення часто мають складний багатоепізодний характер і поєднуються з іншими злочинами, що вимагає інтегрованого, системного та практикоорієнтованого підходу до їх документування і доказування.

Зроблено висновок про дуалістичну структуру криміналістичної методики, яка поєднує загальнотеоретичний та прикладний рівні, та обґрунтовано необхідність створення комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи з урахуванням сучасних викликів кримінального судочинства.

Ключові слова: криміналістична методика, кримінальні правопорушення, воля, честь, гідність, злочинні технології, досудове розслідування.

Filashkin Vadym Serhiiovych candidate of legal sciences, Kyiv,
<https://orcid.org/0009-0006-3920-9268>

CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF A CRIMINALISTIC METHODOLOGY FOR INVESTIGATING CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE FREEDOM, HONOR, AND DIGNITY OF THE INDIVIDUAL

Abstract. The article is devoted to the formation and scientific justification of the conceptual foundations of a criminalistic methodology for investigating criminal offenses against the freedom, honor, and dignity of the individual. It emphasizes that the real protection of human rights and freedoms largely depends on the effectiveness of pre-trial investigation bodies, which, in turn, requires modern criminalistic support adapted to the current criminal procedural legislation, international human rights standards, and the case law of the European Court of Human Rights.

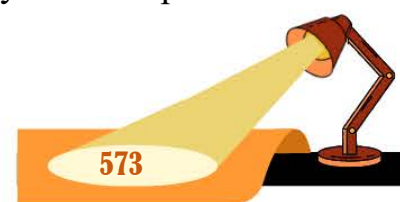
The interconnection of the categories of freedom, honor, and dignity as complex socio-legal values is substantiated, which determines the feasibility of their unification within a single section of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine and the need to develop a comprehensive criminalistic methodology for their investigation. Scientific approaches to understanding the concept of criminalistic methodology, its structure and levels are analyzed, and the role of criminalistic characterization and the concept of criminal technologies in building modern methodological recommendations is identified.

Special attention is paid to the challenges of investigating criminal offenses of this category under martial law, armed conflict, organized and transnational crime. It is shown that such offenses often have a complex, multi-episode nature and are combined with other crimes, requiring an integrated, systematic, and practice-oriented approach to their documentation and evidence collection.

The article concludes that the criminalistic methodology has a dual structure, combining general theoretical and applied levels, and substantiates the need to create a comprehensive methodology for investigating criminal offenses against the freedom, honor, and dignity of the individual, taking into account the current challenges of criminal justice.

Keywords: criminalistic methodology, criminal offenses, freedom, honor, dignity, criminal technologies, pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Захист прав і свобод кожного громадянина значною мірою залежить від теоретичних розробок протидії окремим видам кримінальних правопорушень, та ефективної діяльності правоохоронних органів у боротьбі з тяжкими та особливо тяжкими злочинами проти волі, честі та гідності особи зокрема. Реальне забезпечення дотримання цих прав гарантується нормами

кримінального законодавства, які встановлюють відповідальність за посягання на свободу та недоторканність особи.

В Основному Законі України [1] записано, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. В той же час, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19). Криміналістичне забезпечення діяльності необхідно реалізовувати на підставі пріоритетності дотриманням положень багатосторонніх міжнародних договорів, що регламентують права і свободи людини [2, с. 126–130]. Саме тому, сьогодні правозастосовна практика потребує формування криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, яка слугуватиме дотриманням прав та свобод людини.

Поняття честі у сучасній юридичній літературі традиційно розглядається як добра, незаплямована репутація людини, її авторитет і чесне ім'я. Таке ж визначення пропонує й Великий тлумачний словник сучасної української мови, що свідчить про усталеність і єдність у сприйнятті цього поняття як у правовій науці, так і в лексикографічній традиції [3, с. 1600].

Здійснений аналіз дозволяє дійти висновку, що категорії волі, честі та гідності особи мають взаємозалежний і комплексний характер, адже свобода як базова соціально-правова цінність безпосередньо забезпечує умови для реалізації честі та гідності, тоді як останні відображають внутрішню та зовнішню оцінку особи в суспільстві. Саме тому об'єднання у межах розділу III Особливої частини КК України кримінальних правопорушень, які посягають на ці цінності, видається науково й законодавчо обґрунтованим. Водночас щодо кожного окремого складу злочину необхідним є з'ясування механізму заподіяння шкоди не лише свободі як фізичному чи соціальному виміру існування особи, а й її честі та гідності, що дозволяє визначити повний спектр посягань на правовий статус людини та розробити належні криміналістичні й процесуальні засоби їх документування та розслідування.

Таким чином, інтеграція категорій свободи, честі та гідності у межах єдиного розділу Особливої частини КК України не лише відображає їхній взаємозв'язок, але й визначає специфіку криміналістичного підходу до розслідування злочинів цієї категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз стану наукової розробленості проблеми свідчить, що питання визначення підстав класифікації криміналістичних методик у різні історичні періоди були предметом дослідження таких учених, як А.О. Антощук, В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, М. М. Єфімов, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, В. А. Журавель, І. В. Пиріг, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, С. С. Чернявський, Ю.М. Чорноус та інших науковців.

Водночас, попри сформовані класичною криміналістичною доктриною базові теоретичні положення методики розслідування, сучасна вітчизняна наука зосереджується переважно на їх розвитку щодо окремих видів кримінальних правопорушень та елементів досудового розслідування. За таких умов відсутнє належне узагальнення зазначених напрацювань у вигляді цілісної комплексної моделі криміналістичної методики, адаптованої до особливостей розслідування кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою статті є формування та наукове обґрунтування концептуальних основ криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, визначення її структури, принципів побудови й напрямів удосконалення з урахуванням сучасних викликів кримінального судочинства.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлення того, що кожне окреме діяння може посягати одночасно на декілька цінностей, вимагає розроблення методичних орієнтирів, здатних забезпечити всебічне та повне дослідження механізму заподіяння шкоди особі. У цьому контексті надзвичайно важливим є формування системи наукових положень і практичних рекомендацій, що дозволяють адаптувати криміналістичну методику до сучасних умов, у тому числі обумовлених воєнним станом і збройним конфліктом. Саме тому, як слушно наголошує С.С. Трач, для ефективного розслідування кримінальних правопорушень необхідно акумулювати систему наукових поглядів, ідей і положень, що утворюють цілісну основу для вироблення комплексної методики розслідування цієї категорії злочинів [4, с. 49]. Результатом такої діяльності є формування теоретичних конструкцій та практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення діяльності органів досудового розслідування й забезпечення їх відповідності сучасним умовам, зокрема воєнного стану та збройного конфлікту.

Методика розслідування у цьому контексті постає як система правил і прийомів професійної діяльності слідчого, належне виконання яких при дотриманні вимог закону забезпечує досягнення завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) з оптимальними витратами часу, сил і ресурсів. Її практичне застосування підвищує інтелектуальний потенціал слідчого, сприяє формуванню та перевірці версій, раціональному аналізу та використанню доказової інформації, прийняттю тактичних рішень у складних слідчих ситуаціях.

Водночас розслідування потребує узгодженого використання значної кількості методів практичної діяльності, розроблених у межах криміналістики з урахуванням досягнень інших наук (психології, соціології, кібернетики, інформаційних технологій). Проте не всі з них відповідають сучасним потребам практики: частина має переважно теоретичний характер і не може бути реалізована при розв'язанні конкретних завдань досудового розслідування. Це

особливо актуалізується в умовах війни, коли виникає необхідність швидкого реагування на масові та системні порушення прав людини, а також адаптації криміналістичних рекомендацій до специфіки розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та суміжних кримінальних правопорушень. Результатами такої діяльності є розробка теоретичних положень, практичних рекомендацій спрямованих на удосконалення діяльності органів досудового розслідування.

Методика розслідування – це певні правила діяльності слідчого, належне виконання яких при дотриманні вимог закону сприяє вирішенню завдань кримінального судочинства з найменшими затратами сил, засобів і часу. Підвищуючи інтелектуальний потенціал слідчого, застосування методики сприяє правильному висуненню версій, аналізу та використанню доказової інформації, прийняттю тактичних рішень тощо. Розслідування потребує узгодженого застосування значної кількості методів практичної діяльності. Вони розробляються, як правило, у межах криміналістики з використанням досягнень інших наук. Водночас ці методи не завжди відповідають потребам практики, інколи вони мають цілком теоретичний характер, їх неможливо застосувати при вирішенні конкретних завдань.

Джерельну основу формування криміналістичної методики становлять положення криміналістики, кримінального та кримінального процесуального права, а також слідча практика. Норми кримінального права, які визначають караність суспільно небезпечних діянь, а також зміст обставин, що впливають на характер і ступінь кримінальної відповідальності, виступають ключовим чинником при розробленні окремих методик розслідування, задаючи орієнтири для визначення предмета доказування. Натомість норми кримінального процесуального права, що регламентують порядок і форми розслідування, визначають структуру методики, зумовлюючи зміст, умови та послідовність проведення процесуальних дій.

Кримінальний процес при цьому розглядається як форма реалізації кримінально-правових норм у сфері правозастосування, специфікою якого є ретроспективність, оскільки безпосередньому чуттєвому сприйняттю підлягає не сам злочин, а його слідова картина [5, с. 17]. Відповідно, метою розслідування і розробки окремої методики є формування системи доказів у межах визначеного предмета доказування.

Як зазначає А.Ф. Волобуєв, розроблення комплексних методик розслідування почалося відносно недавно, коли правоохоронні органи зіткнулися з феноменом організованої злочинності, насамперед у сфері економіки та підприємництва. Практика показала, що заволодіння чужим майном (грошовими коштами) закономірно поєднувалося з піддробкою документів, фіктивним підприємництвом, маніпуляціями з комп'ютерною інформацією, легалізацією (відмиванням) доходів, здобутих злочинним шляхом, та іншими протиправними

діями. Такі комбінації утворювали стійкі злочинні технології збагачення, які активно використовувалися організованими групами. Одним із поширених механізмів було укладення господарських договорів із використанням реквізитів фіктивних підприємств і перекладання на них податкових зобов'язань. Цей механізм, що передбачав створення фіктивних структур, виготовлення підроблених документів і залучення співучасників, дозволяв недобросовісним підприємцям уникати сплати податків [6, с. 127;].

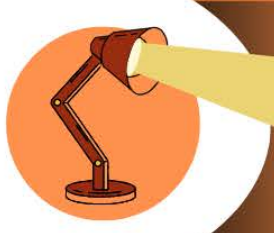
Аналіз дефініцій поняття «методика розслідування кримінальних правопорушень», представлених у науковій літературі, дає підстави для висновку про багатогранність його змісту. З етимологічної точки зору, методика – це сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного здійснення певної діяльності [3, с. 522].

Отже, поняття «криміналістична методика» розглядається у кількох площинах: як система наукових положень (загальний рівень); як програма розслідування певного виду чи групи злочинів (окремий рівень); як процес адаптації цієї програми до конкретних умов розслідування (одиничний рівень) [7, с. 6]. Іншими словами, криміналістична методика є водночас і розділом науки, і системою знань про «технологію розслідування», і практичним алгоритмом діяльності, спрямованої на досягнення завдань кримінального провадження [8, с. 57].

Загальні положення криміналістичної методики охоплюють результати вивчення закономірностей організації та проведення розслідування, формування понятійного апарату цього розділу науки, визначення його завдань і принципів, проблем розвитку, питань класифікації злочинів та структурних характеристик. Саме вони забезпечують системність окремих методик, їх наукову обґрунтованість і взаємозв'язок. Прикладний рівень методики становлять програми розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень, які формуються на основі загальних положень з урахуванням потреб і викликів слідчої практики.

Кожна окрема методика як програма розслідування має вибудовуватися з дотриманням ключових методологічних засад. По-перше, її предмет зумовлюється особливостями криміналістичної характеристики, центральним елементом якої виступає спосіб учинення кримінального правопорушення: виявлення нових способів підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень обумовлює необхідність оновлення методичних рекомендацій із врахуванням сучасних технологій злочинної діяльності. По-друге, зміст кожної методики визначається специфікою пошуково-пізнавальних процесів, що проявляється на різних етапах розслідування і охоплює кваліфікаційні, процесуальні, оперативно-розшукові, організаційно-управлінські та профілактичні завдання. По-третє, основу будь-якої методики становлять алгоритми та програми проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів та їх комплексів (тактичних операцій), спрямованість і послідовність яких визначаються слідчими ситуаціями.

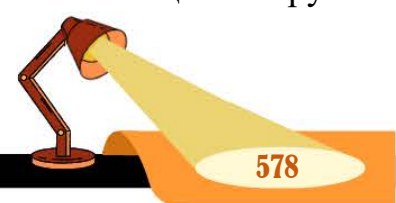
Таким чином, криміналістична методика як система наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій спрямована на встановлення факту кримінального протиправного діяння, а також проведення, залежно від ситуації розслідування, процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій, спрямованих на ефективне виявлення, закріплення, оцінку та використання доказової інформації у кримінальному судочинстві.

Набуття чинності КПК України 2012 року [9] поставило перед кримінальною процесуальною доктриною нові завдання, що пов'язано з теоретичним та прикладним переосмисленням ідеології застосування нових концептуальних новел і процесуальних інститутів кримінального процесуального законодавства. У цьому напрямі діяльності положення КПК України змушують по-новому розглядати окремі питання, які б здавалось на сьогодні є достатньо дослідженими у процесуальній науці. Зазначене стосується й застосування міжнародних правових стандартів та урахування практики ЄСПЛ у кримінальному процесі України, а також правозастосовної діяльності правоохоронних органів і суду [10, с. 6–7].

Тому, й не дивно, що розслідування кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи викликає труднощі, позаяк такі кримінальні протиправні діяння носять насильницький характер, вчиняються організованими групами, що носять у 48% транснаціональний характер. При розслідуванні організованої злочинної діяльності важливо довести наявність необхідного зв'язку між окремими діяннями-ланками, що, як показує слідчо-судова практика, досить непросто. За оцінками окремих практичних працівників правоохоронних органів, добре підготовлені багатоепізодні злочини розділу III КК України мають мало перспектив доведення їх до стадії судового розгляду [11, с. 76].

У криміналістиці, наголошує В.В. Тищенко, активно застосовується поняття «технологія злочинної діяльності» («злочинна технологія», «злочинна схема»), яким позначаються стійкі комплекси взаємопов'язаних кримінальних правопорушень, серед яких вирізняють основні та підпорядковані. Їх об'єднує те, що всі вони відображають окремі аспекти єдиного об'єкта криміналістичного дослідження – протиправної діяльності. Розробка вчення про злочинні технології справила істотний вплив на формування криміналістичної методики двох рівнів: методик розслідування злочинів окремих видів та комплексних методик, що застосовуються у сферах господарської діяльності, оподаткування та суміжних правовідносин [12, с. 39]. Важливим структурним елементом будь-якої методики розслідування, у тому числі й кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, виступає криміналістична характеристика.

Тому, концепція злочинних технологій формує теоретичне підґрунтя для розроблення криміналістичних методик різного рівня – як методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, так і комплексної методики, що інтегрує взаємопов'язані правопорушення, у тому числі проти волі, честі та

гідності особи, забезпечуючи системний та практико орієнтований підхід до їх ефективного розслідування.

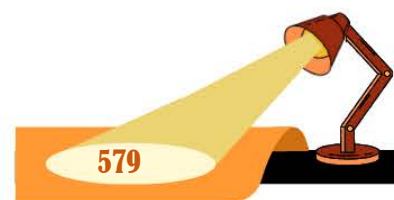
Висновок Таким чином, аналіз концептуальних засад формування криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи дозволяє констатувати, що вона має дуалістичну структуру, яка поєднує загальнотеоретичний і прикладний рівні. Загальнотеоретичні положення охоплюють вивчення закономірностей організації та проведення розслідування, формування єдиного понятійного апарату, визначення завдань і принципів, класифікацію злочинів та розроблення підходів до їх систематизації, а також виявлення тенденцій і проблем розвитку науки. Саме ця складова забезпечує методиці системність, наукову обґрунтованість та внутрішню узгодженість її елементів. Прикладна частина методики орієнтована на практичні потреби та відображає розроблені й апробовані підходи до розслідування окремих видів чи груп кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

Особливу складність становить організований технологічний механізм кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, який нерідко має транснаціональний характер і поєднує комплекс взаємопов'язаних злочинів, що формують цілісні злочинні технології. Це зумовлює необхідність створення комплексної «загальної» методики, здатної інтегрувати класичні криміналістичні засоби з інноваційними цифровими технологіями, враховувати міжнародний досвід і стандарти прав людини, а також забезпечувати ефективне документування злочинів в умовах збройного конфлікту та воєнного стану. Лише системно вивірена та науково обґрунтована методика здатна гарантувати реалізацію завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, забезпечити всебічне, повне й неупереджене дослідження обставин, а також належний захист прав і свобод людини відповідно до національних і міжнародних стандартів.

Відтак, криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи має розглядатися як комплексна система наукових положень і практичних рекомендацій, яка, спираючись на специфічні закономірності виявлення, фіксації, дослідження та оцінки доказів, визначає оптимальні шляхи організації та планування розслідування, а також тактику проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій у поєднанні з оперативно-розшуковими заходами, що в умовах сучасних викликів набуває особливої актуальності.

Література:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
2. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Трач С. С. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні : монографія. 2023. 380 с.
5. Бахин В. П. Криміналістична методика: лекція. К., 1999. 27 с.
6. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. Х. : Ун-т внутр. справ, 2000. 336 с
7. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.
8. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія / за ред. І. П. Красюка. К., 2003. 359 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
10. Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України: монографія. Х.: НікаНова, 2014. 416 с.
11. Задорожний О. С. Криміналістична характеристика ухилень від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів та основні положення їх розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2005. 212 с.
12. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. (1996). [Constitution of Ukraine: Law of 28.06.1996 № 254k/96-VR]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
2. Chornous, Yu.M. (2017). Kryminalistychnе zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv [Criminalistic support of crime investigation]. Vinnytsia: Nilan-LTD [in Ukrainian].
3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / uklad. i hol. red. V.T. Busel. (2005). [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language (with additions and supplements)]. Kyiv; Irpin: VTF "Perun" [in Ukrainian].
4. Trach, S.S. (2023). Kryminalistychna metodyka rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen u sferi hospodarskoi diialnosti v Ukraini [Criminalistic methodology of investigating criminal offenses in the field of economic activity in Ukraine]. [Monograph]. 380 p.
5. Bakhin, V.P. (1999). Kryminalistychna metodyka: lektsiia [Criminalistic methodology: Lecture]. Kyiv, 27 p.
6. Volobuev, A.F. (2000). Problemy metodyky rozsliduvannia rozkradannia maibutku v sferi pidpriemnytstva [Problems of methodology for investigating property theft in entrepreneurship]. Kharkiv: University of Internal Affairs, 336 p.
7. Rozsliduvannia zlochyniv u sferi hospodarskoi diialnosti: okremi kryminalistychni metodyky / V.Yu. Shepitsko, V.O. Konovalova, V.A. Zhuravel et al.; ed. V.Yu. Shepitsko. (2006). [Investigation of crimes in economic activity: Separate criminalistic methodologies]. Kharkiv: Pravo, 624 p.
8. Ishchenko, A.V. (2003). Metodolohichni problemy kryminalistychnykh naukovykh doslidzhen [Methodological problems of criminalistic scientific research]. Kyiv, 359 p.
9. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. (2012). [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of 13.04.2012 № 4651-VI]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

10. Uvarov, V.H. (2014). Mizhnarodno-pravovi standarty u kryriminalnomu protsesi Ukrainy [International legal standards in the criminal process of Ukraine]. Kharkiv: NikaNova, 416 p.

11. Zadorozhnyi, O.S. (2005). Kryriminalistychna kharakterystyka ukhylen vid splaty podatkov, zboriv, inshykh oboviazkovykh platiezhiv ta osnovni polozhennia yikh rozsliduvannia [Criminalistic characteristics of tax evasion and basic provisions of their investigation] (Doctoral dissertation, Candidate of Legal Sciences). Kharkiv, 212 p.

12. Tishchenko, V.V. (2007). Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannia zlochniv [Theoretical and practical foundations of crime investigation methodology]. Odesa: Fenix, 260 p.

